

Scrisorile inedite ale lui Ioan I. Bogdan către George Murnu

Arhiva George Murnu. Personalitatea complexă a lui George Murnu (n. Veria, 1 ianuarie. 1868) – m. București, 17 noiembrie 1957) este bine cunoscută oamenilor de cultură din țara noastră. Arheolog cu remarcabile contribuții la cercetarea cetății Tropaeum – Adam Clissi, inițiator al studiilor privitoare la vechile vase pictate grecești, director al Muzeului Național de Antichități, istoric al romanității balcanice în evul mediu, filolog cu însemnate contribuții la studiul raporturilor lingvistice româno – grecești, profesor de istoria artelor, cronicar de artă, eseist și publicist, poet original de netăgăduit interes și excepțional creator de poezie dialectală aromânească cultă, traducător din mai toți poezii de frunte ai lumii, dar mai ales inegalat tălmăcitor în românește al **Iliadei** și **Odiseii**, cărora le-a dat versiuni socotite clasice în literatura noastră, George Murnu a fost un reprezentant autentic al noului umanism european de la sfârșitul veacului trecut și începuturile veacului nostru. A promovat, într-un fel pe care nu este momentul să-l evoc aici, dar care merită să fie supus unei reexaminări atente, reîntoarcerea către valorile eterne ale clasicismului greco – roman, pe o cale și într-un spirit nou, altele decât cele ale Renașterii și a crezut profund în revigorarea prin ele a puterilor de cugetare și creație ale omului modern. În cultura noastră, o asemenea tentativă a reprezentat în bună măsură ceva nou, o direcție ce nu fusese și nici nu a mai fost cultivată cu aceeași devoțiune și ardoare decât, poate, de bunul său prieten și coleg Vasile Pârvan.

În toamna anului 1988, doamna Iulia Murnu, fiica lui George Murnu, a luat hotărârea să transfere biblioteca și arhiva părintelui său unui așezământ de cultură, deschis publicul specializat.

Ținând seamă de strânsele legături pe care George Murnu le-a avut cu Ardealeni încă din vremea tinereții sale – tatăl său, Ioan Murnu, fusese preot al bisericii greco – aromâne din Budapesta – și care îl făceau să se declare el însuși „pe jumătate ardelen”. Doamna Iulia Murnu a trecut prețiosul fond de cărți și manuscrise Bibliotecii Academiei R.S. România, filiala Cluj-Napoca. Pentru cei care am secundat-o în întocmirea cataloagelor și inventarului acestui depozit îngrijit cu pietate unică și salvat de la atâtea primejdii de risipire și distrugere, arhiva George Murnu a fost o adevărată revelație. Simpla parcurgera a cărților de extremă varietate, adnotate

cu grijă, contactul cu texte inedite, cu variantele noi ale unora publicate ne dezvăluie un George Murnu mai puțin cunoscut, ba chiar de-a dreptul nebănuț. Am descoperit, de pildă, cu încântare, un George Murnu iscusit desenator, pasionat portretist, care a creionat mai bine de o sută de chipuri de rude și prieteni, colegi de Academie și Universitate. Am putut citi, pe marginea cărților de poezie românească, lungi comentarii critice, ba chiar, formă insolită de critică literară, înlocuiri de cuvinte și corectări de versuri sau parodii de poeme respinse de gustul său. Ni s-au dezvăluit aspecte necunoscute ale activității sale publice, politice chiar, cum ar fi participarea sa la mișcarea de afirmare independentă a aromânilor, rolul său în culisele Conferinței de Pace de după primul război mondial, de la Paris, în propaganda românească desfășurată cu acest prilej. I-am urmărit călătoria din 1917, prin Rusia și Scandinavia, apoi prin Anglia către capitala Franței cu ajutorul colecției de cărți poștale ilustrate achiziționate, pe parcursul acestei călătorii, la îndemnul său, de fiica sa.

Dar cea mai mare surpriză ne-a rezervat-o parcurgerea bogatului fond de scrisori primite de G. Murnu de-a lungul anilor de la cei care i-au fost mai mult sau mai puțin apropiați. Catalogul pe care l-am întocmit împreună cu Doamna Iulia Murnu, numără, pe lângă membrii familiei sale, mai bine de o sută de corespondenți dintre care citez pe Spiru Haret, Mihail Dragomirescu, George Coșbuc, Octavian Tăslăoanu, compozitorul Const. Castrișanu, Vasile Pârvan, Șt.O. Iosif, Ramiro Ortiz, Iosif Vulcan, I. Torouțiu, Matei G. Nicolau, E. Lovinescu, N.I. Herescu și las la o parte pe mulți alții. Între corespondenții lui George Murnu, la loc de frunte stă însă Ioan I. Bogdan, de la care s-au păstrat 30 de scrisori din anii 1899 – 1919.

Scrisorile lui Ioan I. Bogdan către George Murnu. Scrise în impecabila caligrafie a ilustrului slavist, aceste 30 de scrisori adresate de I. Bogdan lui G. Murnu sunt numai o parte dintre cele pe care întemeietorul slavisticii române moderne i le-a trimis. Ele datează din anii 1899 – 1903, 1905 – 1906 și 1919, adică din perioade în care George Murnu se găsea în străinătate. Se știe că între 1899 și 1901 el a urmat, la München, cursuri de bizantinologie cu Karl Krumbacher, fondatorul bizantinologiei științifice moderne, și a obținut doctoratul magna cum laude, la 15 iulie 1901, cu o teză despre cuvintele împrumutate de limba neogreacă din română, mai precis din dialectul aromânesc. A poposit acolo apoi încă o vreme, colaborând cu maestrul său german care dorea chiar să-l rețină pe lângă dânsul ca asistent. Între 1903 și 1907, beneficiind, cu sprijinul lui Spiru Haret, de burse, a studiat în continuare la Școala germană din Atena, apoi iarăși la München, la Berlin și la Roma, specializându-se în arheologia clasică și istoria artei antice. Numit în 1908 conferențiar, în 1910 profesor agregat, iar în 1914 profesor definitiv la catedra de arheologie a Universității bucureștene, George Murnu a mai lipsit din țară, cum aminteam mai sus, în anii 1917 – 1919, când a făcut parte din misiunea universitară trimisă de guvernul român la Paris, după căderea frontului și refugiarea autorităților de stat în Moldova, misiune însărcinată cu organizarea propagandei pentru susținerea cauzei românești în fața aliaților, apoi în fața Conferinței Păcii.

Aici George Murnu a activat și pentru atingerea telului utopic al creării unei formațiuni politice autonome românești în Pind; acționa în acest sens ca trimis oficial al Consiliului național al românilor din Pind și al Societății de cultură macedo-române din București. Așa se explică distribuția cronologică a scrisorilor lui Bogdan, trimise lui Murnu când acesta nu se afla alături de dânsul în capitala României.

Ioan I. Bogdan îi fusese lui George Murnu profesor la Universitate – deși era numai cu patru ani mai vârstnic decât dânsul. I-a devenit protector, generos sprijinitor în activitate și carieră și prietenul cel mai apropiat. Scrisorile păstrate nu sunt numai texte care documentează povestea unei nobile prietenii între doi intelectuali români de elită. Ele sunt chiar faptele, actele de comunicare de la distanță, care au creat această prietenie însăși. Căci putem urmări, citindu-le, felul în care cei doi cărturari s-au apropiat unul de celălalt prin ele. Așa cum voi arăta, scrisorile lui I. Bogdan – e de regretat că nu le-am putut descoperi pe acelea ale lui G. Murnu către I. Bogdan – au stimulat activitatea lui George Murnu, i-au orientat uneori preocupările, i-au încurajat realizările, i-au înrăurit puternic mersul vieții și al carierii. Din aceste vechi scrisori ni se dezvăluie **rolul cu totul excepțional pe care marele slavist l-a avut în formarea, desăvârșirea și manifestarea personalității lui George Murnu în cultura românească.**

Ioan I. Bogdan îndrumă și încurajează studiile bizantine ale lui George Murnu. George Murnu a fost trimis la München, în 1899, de Titu Maiorescu și Ioan Bogdan cu scopul de a se specializa în bizantinologie pentru a răspunde apoi, ca specialist, unor nevoi ale istoriografiei naționale. În prima sa scrisoare, din 21 noiembrie 1899, Bogdan îi schițează un adevărat program de lucru, recomandându-i direcțiile fundamentale de cercetare în domeniul bizantinisticii de care se simte nevoia în cultura românească. E un program care rămâne valabil și astăzi: „Doi – trei ani de studiu sub conducerea lui Krumbacher vor fi de ajuns ca să poți face apoi studii de bizantinologie privitoare la noi. Eu cred că-ți vei găsi desigur subiectul cel mai potrivit; în tot cazul Krumbacher va ști să-ți dea îndrumări mai bune decât mine. Foarte interesant ar fi un studiu complet al elementelor grecești în limba noastră, lucru care ai început să-l faci încă la noi. [...] Ar avea interes o astfel de lucrare și pentru filologii greci. Interesant ar fi din domeniul istoric un studiu asupra tuturor istoricilor bizantini la care se găsesc notițe despre români; mai ales la cei vechi. Ar da însă puține rezultate. Alt articol ar fi legislația bizantină trecută la noi; un studiu al tuturor codicelor de legi trecute la noi direct sau prin intermediul slavilor. Aceasta e însă o lucrare juridică. Din domeniul istoriei literare ar fi interesant un studiu asupra apocrifelor bizantine; întrucât însă acestea au trecut la noi mai toate prin intermediul bulgarilor, trebuie să cunoști tot atât de bine și literatura veche bulgărească. Din istoria bisericeii cel mai important articol ar fi relațiile bisericilor noastre cu patriarhatul de Constantinopol. Dacă ai putea căpăta izvoare nouă și utiliza toate cele publicate de la Miklosich și Müller încoace, ai putea da o lucrare însemnată și folositoare. Iată câteva propuneri în fuga condeiului. Consultă-l pe Krumbacher asupra lor.”

Tot în 1899, intrat în comitetul de redacție al revistei „Convorbiri literare”, Bogdan îi cere lui Murnu să colaboreze, între altele, cu informații bibliografice despre studiile bizantine care „ne interesează” după modelul revistei „Byzantinische Zeitschrift”, (18 decembrie 1899). La 17 februarie 1900, Bogdan se arată satisfăcut de proiectele lui Murnu: „cele două lucrări de care-mi scrii: despre elementul grec în limba română și monografia asupra Tesaliei”; ele i se par destul „pentru tot timpul cât vei fi stat în străinătate”. Și practic, gândindu-se la viitorul universitar al lui Murnu, adaugă: „Monografia ți-ar putea servi ca teză de doctorat, iar cealaltă ca teză de agregatie”, îndemnându-l stăruitor: „Înainte cum ai apucat-o! În curând vom fi colegi nu numai la Convorbiri, ci și la Universitate”.

Murnu își va lua totuși doctoratul cu o lucrare despre elementul românesc în lexicul limbii neo-grecești, precedată de o ampla introducere istorică privitoare la trecutul romanității balcanice. Bogdan îi scrie entuziasmat la 21 mai 1902: „Am primit teza ta și am citit-o. Te felicit din inimă pentru ea. E una din lucrările cele mai frumoase de filologie română, și nu mă îndoiesc că va fi bine apreciată peste tot. Se vede că ți-ai însușit pe deplin metoda cercetărilor filologice, căci nu e deloc mai pe jos de lucrările unui Miklosich sau Meyer în ce privește cercetarea cuvintelor împrumutate. Perfecta sobrietate în expunere face o foarte bună impresie pentru cine știe ca aceasta e lucrarea unui om tânăr; pare mai mult a unui filolog încercat. Sunt foarte interesante și notițele introductive mai ales cele privitoare la Vlahia Mare, din care unele mi-erău necunoscute. Ți vei câștiga un mare merit dacă vei publica, cum făgăduiești, o monografie detaliată asupra acestei chestiuni. Mi-nchipui că aceasta e lucrarea la care faci aluzie în scrisoare și te încurajez cu tot dinadinsul s-o duci la capăt cât mai în grabă. Ea va avea importanță și pentru istoria românilor de dincoace de Dunăre. Asupra tezei voi publica o notiță în Convorbirile din iulie.”

Monografie asupra Vlahiei Mari, George Murnu nu a scris. A elaborat în schimb un număr de contribuții privitoare la istoria romanității balcanice în lumina izvoarelor bizantine pe care le-a publicat mai întâi în „Convorbiri literare”, adunându-le ulterior în volumul **Vlahia Mare** (București, 1913). I. Bogdan l-a îndemnat mereu să continue aceste cercetări și să le publice în „Convorbiri literare”, aflate sub direcția sa. Fiecare studiu din această serie a fost comentat și elogiat de slavistul român în scrisorile sale către Murnu cu o căldură încurajatoare unică. „Nu ți-am mulțumit nici pentru interesantul articol, pe care l-am publicat întocmai în no. 2 din Convorbiri. L-am citit cu mare plăcere și trebuie să-ți spun fără să te linguesc – că e unul din cele mai bune articole ce s-au scris asupra istoriei vechi române (e vorba de **Când și unde se ivesc românii întâia dată în istorie?**, CL, 39, 1905, 2, p. 97 – 112). Acum vor ști toți la ce se pot aștepta de la tine pentru acea parte din istoria română pe care numai un bun bizantinist poate s-o descurce. Dacă mi-ai trimite și studiul pe care-l promiți într-o notă asupra Niculiteștilor, bine ai face. Unde ai ajuns cu studiul despre Nichita Honiates? E o așa secetă în producția noastră literară și științifică – mai ales a așa-zișilor „colaboratori” de la Convorbiri, încât trebuie să mă adresez iarăși ție, ca unui vrednic și statornic prieten, să mă scapi din încurcătură”

(14 februarie 1905). Când studiul promis sosește: „Articolul tău **Kekaumenos și românii în veacul XI** l-am primit, l-am citit, l-am găsit foarte interesant și foarte bine scris și-l voi publica întreg în numărul de iulie și august al Convorbirilor. Se va tipări așa cum dorești, însă va fi imposibil să se păstreze clișeele, ca să-l poți scoate în volum împreună cu alte articole; la tipografie se strică zațul după ce se tipărește numărul revistei. Se poate cel mult scoate un „Separatabdruck“ cu copertă și la aceasta se opune Socec aproape totdeauna, când nu se plătește ediție separată. Eu voi încerca să înduplec pe Socec a-ți face gratis această ediție, iar dacă nu va vrea, vom cotiza noi, membrii Comitetului de redacție“ (15 iunie 1905). După tipărirea studiului în CL, 39, 1905, 7 – 8, p. 577 – 650, Bogdan îi scrie (26 septembrie 1905): „Doream să-ți exprim din nou marea mea mulțumire pentru studiul despre Kekaumenos, care îți face cinste și ție și revistei în care a ieșit. Mă bucur că modul cum s-a tipărit te satisface; mi-am dat osteneală să iasă cu cât se poate mai puține greșeli și tot mă tem să nu se fi strecurat unele în textele grecești. Îmi rămâne un singur regret, că nu l-am putut îndupleca pe Socec să-ți facă o ediție separată gratis. Greșeala aceasta se va putea repara mai târziu, când vei fi în poziție de a-ți scoate mai multe studii într-un volum.“

Mai multe scrisori, în același spirit, se ocupă de tipărirea memoriului lui Murnu despre părțile privitoare la istoria Asanizilor din Nichita Choniates. Și în cazul acestei contribuții a lui George Murnu, I. Bogdan s-a îngrijit nu numai de tipărire, ci și de procurarea fondurilor pentru aceasta, de admiterea lui la Academia Română și înscrierea între publicațiile ei, de difuzarea textului în lumea științifică și academică. „Traducerea lui Akominatos trimite-o la Academie cât mai degrabă, cu cererea de a fi publicată în Anale; ți se va plăti după numărul coalelor de tipar, căci în anul acesta s-a înscris în buget pentru prima oară o sumă pentru plata memoriilor, mi se pare câte 40 sau 50 fr. de coală. Dacă s-ar tipări într-un volum separat, n-ai primi decât o sumă de exemplare, pe care n-ai avea unde să le plasezi. Oricât ai căpăta pentru memoriul tău, aceasta ar fi o sumă mică; tu trebuie să ceri un ajutor mai mare pentru continuarea studiilor tale și bani se găsesc oricând dacă nu lipsește bunăvoința membrilor delegației. În privința aceasta eu voi lua întâi informații și apoi îți voi scrie în ce sens trebuie să te adresezi Academiei. Va trebui să scrii atunci și o scrisoare lui Kalinderu, căruia îi place să fie rugat personal, și una lui Sturza, care va fi, cred, cu toată inima pentru tine, ca om care a prețuit totdeauna pe oamenii de știință“ (26 septembrie 1905). Alte scrisori pe aceeași temă: la 1 octombrie 1905: „În ședința de ieri a Academiei a prezentat Bianu memoriul tău asupra lui Nichita Akominatos și petiția ta...“; la 9 octombrie 1905: „Asupra memoriului tău s-a luat în ședința de alaltăieri, în urma raportului meu, hotărârea de a fi tipărit în Analele Academiei, cu textul grecesc la un loc. Tiparul poate să înceapă îndată, dar cel puțin o corectură, iar pentru textul grecesc două, trebuie să faci tu. Ți se vor trimite corecturile la München. Dl. Sturza a fost foarte mulțumit de traducerea ta și el a stăruit mai mult să se publice și originalul paralel cu ea. Ar dori să faci tot așa și cu ceilalți scriitori bizantini cari au o importanță pentru istoria română.“

La 13 decembrie 1906, Bogdan îl informează pe Murnu că a publicat prima parte a unui articol despre Vlahia Mare în numărul din decembrie (**Vlahia Mare de la 1205 – 1903**, CL 40, 1906, p. 1110 – 1116 și 41, 1907, p. 810 – 824) și că așteaptă continuarea pentru numărul din februarie. Deși renunță la direcția Convorbirilor îl îndeamnă pe Murnu să continue colaborarea cu Simeon Mehedinți, succesorul său.

Ioan I. Bogdan și tălmăcirea Iliadei de către Murnu. Lui I. Bogdan i se datorează în măsură hotărâtoare nu numai tipărirea tălmăcirii **Iliadei** lui G. Murnu în „Convorbirile literare” conduse de el, apoi în volum, dar chiar, așa zice, elaborarea acestei lucrări literare într-un timp record de către autorul ei. Încă din 18 decembrie 1899, el aflase despre faptul că Murnu ar fi dat lui Mihail Dragomirescu cântul I al celebrei traduceri. Îl îndeamnă stăruitor să-i trimită continuarea numai pentru Convorbirile al căror redactor devenise. Iar când Murnu se execută, el îi scrie următoarele rânduri, la 17 ianuarie 1900: „Dragă Murnache, dacă ai fi în București, te-aș săruta de o mie de ori: traducerea din Iliada e admirabilă. Ne-a plăcut la toți și n-avem decât să te felicităm din toată inima pentru această însemnată operă literară. Dacă vei traduce întreaga Iliadă așa, îți faci un monument nepieritor. Aș fi foarte fericit să capăt de la tine continuarea...” De acum înainte, Bogdan va cere stăruitor, Murnu va trimite, Bogdan va elogia, va îndemna, chiar va îndrepta textul și **Iliada** se publică, cânt după cânt, în „Convorbirile literare” din anii 1900 – 1905. La 17 februarie 1900: „Traducerea ta din Iliada e o lucrare de mare valoare și dacă ai tradusă o mare parte dintr-însa, apoi trebuie să-ți spun că ai întrecut toate așteptările noastre.” Si, după unele propuneri de modificări: „ți-aș trimite corectura îndată, ca să vezi schimbările eventuale ce am vrea să le introducem, bineînțeles numai cu consimțământul tău. Căci, la urma urmelor, oricât de severi critici am fi, tot autorul are mai mult drept asupra producției sale. Noi însă care suntem geloși de frumusețea traducerii tale, am vrea s-o facem și mai frumoasă. Te rog să-mi răspunzi îndată, dacă poți să-mi trimiți cântul al II-lea până la 5 martie cel mai târziu.”

La 26 iulie 1900: „Dragă Murnule, traducerea ta nu e o traducere obicinuită: e o traducere excelentă din toate punctele de vedere și dacă Dumnezeu îți va da sănătate și viață ca s-o termini, vei putea să mori liniștit că ai făcut ceva pentru neam. Cei mai entuziasmați suntem eu și Mihalache Dragomirescu; le place mult și celorlalți; sunt unii care nu o gustă, fiindcă nu au nici o pricepere pentru frumusețile clasice [...] Bogăția de expresii e ceva uimitor la tine și modul cum ai știut să pul la contribuție dialectele e de admirat.”

La 20 octombrie 1900: „Cântul III l-am cetit la mine în sâmbăta trecută. A plăcut foarte mult tuturor. E cel mai bine tradus din cele de până acum și așa de bine tradus încât cu greu și-ar putea cineva închipui o traducere mai bună. Eu sunt încântat de el și nu-ți spun acasta ca să te lingușesc sau să te îndemn la traducerea celorlalte cânturi: n-ai nevoie nici de lingușire, nici de îndemn; al doilea l-ai avut totdeauna de la tine, întâia ai disprețuit-o totdeauna, cum am disprețuit-o și eu. Am nemărginită satisfacție că un fost elev al meu și un actual prieten prețuit nu

numai că a îndeplinit speranțele ce pusesem în el, dar le-a depășit cu mult, spre cinstirea lui și a neamului. Traducerea Iliadei, dacă-ți va ajuta Dumnezeu s-o sfârșești, va fi o lucrare monumentală a limbei române. Să-ți ajute! Aceasta e tot ce-ți doresc acum.”

La 10 ianuarie 1901: „Cântul III din Iliada a fost cetit de mulți cu entuziasm și mulți mă întreabă de tine. Eu le răspund la toți: o să vedeți ce are să ne dea de aci nainte. Pe când crezi că poți să-mi trimiți Cântul IV? Pe cât îmi spuneai o parte o ai tradusă. Coșbuc mi-a făgăduit Infernul lui Dante, din care mi-a cetit câteva cântece, traduse admirabil de frumos. Când literatura română va avea aceste două mari opere traduse de tine și de Coșbuc, atunci va putea zice că posedă și ea traduceri care egalează originalele, căci până acum n-are.”

La 23 noiembrie 1901: „Cântul V, care e tot așa de frumos ca celelalte, îl voi pune în numerile din ianuarie și februarie... L-am cetit împreună în două sâmbete; la cetire a fost și Iosif care e încântat de traducerea ta. Nu mai puțin încântat e Vlahuță, cu care am vorbit odată despre ea. Provincialismele de care te temi că nu vor plăcea le găsesc foarte potrivite: cum vrei să îmbunătățești limba literară dacă nu împrumutând din dialecte ceea ce e bun? Curajul și priceperea cu care faci aceste împrumuturi sunt de admirat.”

Aproae că nu e scrisoare a lui Bogdan către Murnu în care să nu întâlnim formula devenită stereotipă: cântul **n** l-am primit, când îmi trimiți cântul **n + 1** sau „ce ai de gând cu Iliada?”

I-a fost dat tot lui I. Bogdan, așa cum reiese din scrisorile către Murnu, să se intereseze de publicarea în volum a primei ediții a **Iliadei**, pentru care a întreprins demersuri la Institutul Minerva și, prin Spiru Haret, la Carol Göbl, în 1905 (15 iunie 1905). Tot el se îngrijește de premiera tălmăcirii de către Academia Română (26 septembrie 1905, 13 decembrie 1906).

Ioan I. Bogdan și studiile arheologice și de istorie a artei ale lui George Murnu.

Ioan Bogdan s-a preocupat stăruitor de crearea unei situații universitare pentru George Murnu. În scrisorile sale către acesta sunt numeroase informații despre posibilitățile de viitor privind crearea unei catedre la București sau la Iași, despre dificultățile din prezent, despre eventualii contracandidați pe care-i evaluează și-i compară cu candidatul său. Dominantă însă în scrisorile sale – adesea nu lipsite de savoare și de umor – este preocuparea de a-l determina pe George Murnu să scrie cât mai mult sau să adune material, profitând de șederea sa în străinătate, pentru lucrări viitoare, să publice în revistele străine de prestigiu, creindu-și el însuși unul pe plan științific și, nu în ultimul rând, să-și prelungească șederea în mediul academic al Europei occidentale, desăvârșindu-și formația științifică. În acest scop el se străduiește să obțină burse pentru protejatul său – fie apelând la Ministerul Instrucțiunii publice, unde Spiru Haret era câștigat acestei cauze, fie la Academia Română. „Te-ai gândit foarte bine și te-aș sfătui și eu să faci tot posibilul să mai rămâi un an la München, ca să-ți pregătești o frumoasă teză de abilitare sau agregatie. În țară n-o poți lucra. Material bănuiesc că ai. Și-apoi mai e altceva: într-un an de

zile în München poți să-ți aduni material pentru mai multe lucrări, care să le termini apoi în țară. Dacă te pot servi la prelungirea concediului o voi face cu cea mai mare plăcere, îndată ce mă voi întoarce în București" (22 iulie 1901).

„Dragă Murnule, tu să rămâi încă un an în Germania și să nu te întorci fără o nouă lucrare în buzunar sau tipărită. Tipărește însă în Germania, dacă tipărești și stăruiește ca teza ta să intre în revista lui Krumbacher. Să nu te descurajezi deloc dacă vei aștepta ceva mai mult locul ce de acum îl meriți; că vei ajunge acolo unde trebuie să ajungi, sunt pe deplin încredințat: ai și merite și sunt și oameni care te apreciază" (8 septembrie 1901).

La 5 noiembrie 1902, I. Bogdan îi comunica lui Murnu că a fost invitat să propună doi tineri pentru a merge pentru doi ani la școlile de arheologie (germane sau franceze) din Atena și Roma. „M-am gândit în primul rând la tine, pentru Atena – scrie el tânărului doctor de la München. Bănuiesc că ministrul, în urma unei conversații ce am avut cu dânsul și poate și pentru alte motive, se gândește să pregătească doi profesori pentru arheologie și e dispus să le pună unele fonduri la dispoziție pentru aceasta. Scrie-mi dacă ai merge, ca să știu să dau un răspuns definitiv când mi se va cere.” La 5 februarie 1903, Bogdan îi comunică lui Murnu: „Am vorbit în săptămâna trecută cu Haret despre bursa la Atena; și s-a arătat foarte binevoitor și crede că va avea pentru toamnă banii trebuincioși. Până atunci se va informa pe cale diplomatică, de la ministrul nostru din Atena și de la cel din Berlin, dacă ai putea fi primit în școala germană de acolo (Atena); îmi va comunica rezultatul îndată ce-l va avea.” Așa a început, tot prin grija lui Ioan I. Bogdan, aliat cu Spiru Haret, al doilea ciclu de peregrinări de studii prin Europa ale lui Murnu, la care ne-am referit mai sus. Bogdan va rămâne până în 1907, când Murnu revine în țară, principalul său sprijinitor, se va îngriji de prelungirea burselor și de obținerea ajutoarelor pentru excursiuni arheologice.

La 13 decembrie 1906, comunicându-i lui Murnu că a obținut din partea consiliului facultății aprobarea pentru a se cere ministrului reînființarea catedrei de arheologie, Bogdan îi cere să pregătească două lucrări de arheologie antică, pe lângă cele elaborate până atunci, una de erudiție, alta de popularizare, pentru a putea astfel obține cel puțin suplinirea catedrei reînființate. El a stat astfel la originea lucrărilor lui G. Murnu, **Portretul elin. Studiu iconografic din arheologia clasică**, București, 1908; **Arheologia clasică și rostul ei la noi**, CL, 42, 1908, 10, p. 349 – 363; **Monumente antice din Roma. Descriere și impresii**, București, 1908, 272 p.

Am văzut până acum rolul pe care I. Bogdan l-a avut în susținerea activității de bizantinist, de tâlmăcitor al **Iliadei** și de profesor de istoria artei și de arheologie a lui Murnu. Putem înțelege din faptele redată fără comentarii, din cuvintele pline de nobilă generozitate și frățescă solicitudine ale acestui mare profesor, autentic intelectual și adevărat patriot care a fost Ioan Bogdan, de ce amintirea lui a rămas atât de profund înscrisă în memoria lui George Murnu. Nu fără emoție, am citit pe una din ultimele variante inedite ale **Iliadei**, cea socotită, la 25 august 1953, definitivă de către poet, așternută cu scrisul tremurat al bătrânului academia, următoarea dedicație: „Asemenea sufletului mare de protector și prieten, savant ilustru istoric

Ioan Bogdan, în calitate de profesor și decan al facultății de litere din București, precum și ca membru al Academiei Române continuu devotat și binefăcător al meu și prețuitor al activității mele științifice și literare, care mi-a dat, în momentele cele mai grele, rangul cel mai onorific al vieții mele recunoscător G. Murnu./Răposatului Spiru Haret, ministru de instrucție întemeietor al învățământului public, generos binevoitor al tineretii mele pe timpul studiilor în țară și străinătate – și în genere – recunoscător G. Murnu.“

Alte destăinuri ale lui Ioan Bogdan către George Murnu. Din corespondența lui Ioan Bogdan cu G. Murnu putem însă spicui și alte elemente de cel mai mare interes pentru caracterizarea morală a marelui slavist, pentru înțelegerea felului în care concepea el menirea publică a cărturarului, ca și pentru ilustrarea reacției sale față de societatea în mijlocul căreia trăia.

Nu o dată scrisorile lui Bogdan cuprind foarte aspre caracterizări ale ambiantei universitare, infestate de politicianism, dar și expresia speranței lui în victoria binelui, în biruința oamenilor de caracter, devotați adevărului. Iată câteva cuvinte tipice: La 28 mai 1901: „Nici odată interesele politice de coterie nu s-au accentuat cu atâta dezinvoltură în universitate ca acum: greșelile făcute de guvernul trecut au încurajat pe cel actual să calce pe aceeași urmă și în cazul de care te interesai cu drept cuvânt tu, numai stăruințele prietenilor politici au făcut să izbândească candidatul care nu se remarcase prin nimic deosebit și care nu se va remarca probabil nici de-acî înaintea cu nimic. [...] Când te vei întoarce în țară și vei afla tot ce s-a țesut și se țese aici împotriva noastră, te vei mira desigur că am ajuns măcar acolo unde suntem, căci, din nenorocire, mediocritățile șirete și lipsite de caracter sunt sprijinite, talentele și caracterele persecutate; oamenii cinstiți puși la o parte, hoții și mișei în fruntea afacerilor. Și ce e mai trist, nu e nici un semn de îndreptare. Țara stă astăzi mai rău decât o vezi tu de departe, cu mult mai rău. Dar să nu te descurajeze toate acestea, cum nu mă descurajează nici pe mine. Dacă n-aș crede în îndreptare, n-aș mai face nimic. În pustiul din jurul nostru se văd însă, pe ici pe colea, suflele nobile, oameni dezinteresați și devotați științei și neamului. Dacă aceștia se vor înmulți, munca noastră va avea rezultate. Tu ești și trebuie să rămâi unul din cei mai harnici și mai devotați.“

Sau, vorbind despre Nicolae Iorga, la 10 ianuarie 1901: „Știi cât țin la el și cât am făcut pentru el; e un om de mare valoare și mai pe sus de toate – lucru rar în țara noastră – e un om de caracter. Pentru aceasta e persecutat de mișei cu furie oarbă. Dar persecuția lor se întoarce împotriva lor și ceea ce le am spus eu acum câțiva ani se adevărește acum: Iorga se va impune la noi prin străinătate. Vom vedea ce vor mai zice Tocileștii și Urecheștii când vom reproduce judecata lui Krumbacher asupra lui: asupra omului cu care Academia Română, prostiția de Tocilești și Urechești, nu vrea să mai aibă a face. Triste stări și triste personaje! Vom trece însă și acest hop, căci meritul nu poate fi pentru totdeauna îngropat! Dacă am fost calomniat și batjocorit în timpul din urmă, apoi cauza e tocmai că am căutat să scot acest merit la iveală și, slavă Domnului, în unele am izbutit. Mulțămirea ce mi-o dă

această izbândă e pentru mine singura răsplată la care aspir și conștiința că în sufletul meu nu se pot furișa sentimentele josnice ale lăcomiei și invidiei, mă face să fiu liniștit și să privesc cu dispreț zvârcolirile neputincioșilor invidioși. Cu dragoste frățească, al tău prieten.“

Sau altădată, exprimând îngrijorări pentru starea sănătății lui St.O. Iosif: „Talentele sunt așa de rare la noi, încât dacă ai cât de puțină dragoste pentru literatura noastră, îți tremură inima la gândul că unul sau altul din cei ce au dovedit talente reale și promit mult pentru viitor, pot să se stingă înainte de a da tot ce așteptăm de la dânsii. Coșbuc e și el în cazul acesta“ (28 mai 1901).

Ultima scrisoare a lui Ioan I. Bogdan către George Murnu. La 12 martie 1919, I. Bogdan îi adresează lui G. Murnu care, la Paris, unde încerca să-și ducă până la capăt misiunea politică în serviciul cauzei aromânești, își pierde soția, răpusă de boală, o scrisoare de condoleanțe. Această scrisoare, ultima pe care I. Bogdan, el însuși grav bolnav i-a trimis-o prietenului său înainte de a se stinge din viață, la 1 iunie 1919, cuprinde totodată comunicări despre starea gravă a Bucureștiului, abia eliberat de sub ocupația trupelor germane, împărtășește temerile autorului despre eventuale noi conflicte cu rușii și ungurii pentru provinciile românești reunite cu țara, descrie, pe un ton amar, înrăutățirea stării sănătății profesorului care însă nu uită nici de această dată să-și exprime bucuria pentru recenta apariție în volum a **Iliadei** și pentru progresul traducerii **Odiseii** de către Murnu, de care a aflat. Cu discreție, dar cu evidentă emoție, I. Bogdan dă glas satisfacției sale pentru a fi apucat să vadă împlinirea idealului național, realizarea României Mari, declarând cu simplitate: „Aș fi fericit dacă aș plăti chiar cu viața acest bine.“ În arhiva lui George Murnu s-a păstrat scrisoarea de răspuns, netrimisă, pe care acesta i-o adresa lui Ioan I. Bogdan la 9 iunie 1919, la o săptămână după ce marele slavist se stinsese din viață; aflând, probabil, în ultimul moment, după redactarea ei, trista știre, homeridul român a păstrat epistola între hârtiile sale. Era o încercare de a-și îmbărbăta prietenul bolnav, cultivându-i speranțele de însănătoșire, în cuvinte de mare căldură și delicatețe sufletească și, în același timp, o mărturisire a datoriei de recunoștință pentru tot sprijinul moral de care se bucurase din partea lui. Dispariția celui mai apropiat prieten, venită curând după cea a soției, a marcat profund destinul personal al lui George Murnu. Niciodată ca până atunci el nu a mai fost la fel de productiv, la fel de încrezător în viitor, la fel de entuziast în activitatea sa științifică, iar de câte ori venea vorba, în conversațiile sale, despre Ioan I. Bogdan, lacrimile îi împânzeau ochii, ne spune fiica sa, Iulia Murnu.

Scrisorile inedite ale lui Ioan I. Bogdan către George Murnu, mărturiile ale unei exemplare prietenii intelectuale și documente prețioase pentru istoria vieții universitare și academice românești la începutul veacului nostru merită, cred, să fie reținute și ca piese vrednice de atenție din dosarul istoric al începuturilor studiilor bizantine și sud-est europene în România. Am ținut să le semnez aici înainte de a le da publicității în întregime, alături de celelalte scrisori și acte de cel mai mare interes din arhiva nebănuț de bogată a lui George Murnu.